

SIVISTYSVALIOKUNNAN LAUSUNTO 19/2009 vp

Valtioneuvoston selonteko Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi: Valtioneuvoston maaseutupoliittinen selonteko

Maa- ja metsätalousvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 27 päivänä toukokuuta 2009 lähettäessään valtioneuvoston maaseutupoliittisen selonteon Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi (VNS 5/2009 vp) valmistelevasti käsiteltäväksi maa- ja metsätalousvaliokuntaan samalla päättänyt, että muut erikoisvaliokunnat voivat halutessaan antaa lausuntonsa maa- ja metsätalousvaliokunnalle.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- ylitarkastaja Laura Jänis, maa- ja metsätalousministeriö
- johtaja Mika Tammilehto, opetusministeriö
- neuvotteleva virkamies Mika Pikkarainen, kehitysjohtaja Heikki Ravantti ja ylitarkastaja Petra Stenfors, työ- ja elinkeinoministeriö
- opetusneuvos Susanna Tauriainen, Opetushallitus
- yksikönjohtaja Reino Rossi, Oulun ammattikorkeakoulu
- yliopettaja, FT Risto Kauppinen, Savonia-ammattikorkeakoulu

- johtava rehtori Matti Korhonen, Varsinais-Suomen maaseutuoppilaitos
- johtaja Olli-Pekka Väänänen, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto ry
- kehittämisspällikkö Hannele Salminen, Suomen Kuntaliitto
- varapuheenjohtaja Markku Vuorensola, Maa-seudun Sivistysliitto ry
- maiseman- ja luonnonhoidonneuvoja Taimi Mahosenaho, Pro Agria, Oulu
- opintojohtaja Jaakko Rantala, Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry
- hallintojohtaja Reijo Petrell, Suomen 4H-liitto
- rehtori Martti Kumpulainen, Suomen Rehtorit ry
- toiminnanjohtaja Markku Hassinen, Valtakunnallinen työpajayhdistys ry.

Lisäksi kirjallisen lausunnon ovat antaneet

- Joensuun yliopisto
- Hämeen taidetoimikunta
- Oulun läänin taidetoimikunta
- Pohjanmaan taidetoimikunta
- Opetusalan Ammattijärjestö OAJ ry
- rehtori Rauno Kettunen

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Perustelut

Yleistä.

Valtioneuvoston selonteossa (VNS 5/2009 vp) Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi todetaan alussa, että palvelujen saatavuus, maaseudun voimavaroihin perustuvan yritystoiminnan vahvistaminen sekä työskentelymahdollisuuksien kehittäminen ovat perusedellytyksiä maaseudulla asumiselle ja toimimiselle. Elinvoimainen ja hyvinvoiva maaseutu on koko kansakunnan yhteinen intressi, etu ja voimavara. Valiokunta yhtyy edellä olevaan ja kiinnittää seuraavassa huomiota palvelujen, tietoliikenneyhteyksien ja muun infrastruktuurin toimivuuteen maaseudulla, lähikouluperiaatteen toteutumiseen ja koulun merkitykseen maaseudun elinvoimaisuudelle, maaseudun yritystoiminnan monipuolistamiseen ja maaseudun kulttuuriperinnön ja kulttuurin vaalimiseen.

Palvelut, tietoliikenneyhteydet ja muu infrastruktuuri. Sivistysvaliokunta kannattaa selonteon toimeenpano-osiossa esitettyä suositusta, jonka mukaan ministeriöt arvioisivat myös maaseutuvaikutuksia politiikkojen valmistelussa ja päätöksenteossa. Maaseudun haasteisiin sekä mahdollisuuksiin liittyvä päätöksenteko saadaan näin yhdistettyä osaksi muuta päätöksentekoa. Kehitteillä oleva maaseutuvaikutusten arviointityökalu tulisi kuitenkin valmistella laajapohjaisessa yhteistyössä. Tätä arviointia tarvitaan valiokunnan mielestä päätettäessä muun muassa palveluverkostojen kehittämisestä tai supistamisesta sekä tietoliikenneyhteyksien ja muiden infrastruktuuri-investointien suuntaamisesta.

Selonteossa todetaan, että hallituksen tavoitteena on kansalaisten julkisten palvelujen saatavuudesta huolehtiminen alueen väestötiheydestä ja etäisyyksistä riippumatta olosuhteet huomioon ottaen. Selonteon varsinaisissa toimenpiteissä korostuvat julkisten palvelujen ja infrastruktuurin kehittäminen ja ylläpitäminen siten, että maaseudun suhteellisen aseman heikkene-

minen näiltä osin pysäytetään. Sivistysvaliokunta pitää erittäin hyvänä, että palvelujen saatavuus ja myös liikenteellinen saavutettavuus ovat selkeästi esillä selonteossa. Erityisen tärkeää on, että harvaan asuttujen alueiden asukkaiden, yritysten, oppilaitosten ym. sekä laajakaistapalveluiden ja niiden kautta tarjottavien palvelujen saatavuudesta huolehditaan.

Selonteossa on verraten vähän käsitelty kulttuurin ja kulttuuripalveluiden merkitystä maaseudun kehittämistyössä. Valiokunta korostaa, että maaseudun peruspalveluiden piiriin kuuluu kulttuuri, jonka hyvinvointivaikutuksia lapsista ikääntyviin ei tuoreiden kansainvälistenkään tutkimusten valossa voi kiistää. Kulttuurisen tasarvoisuuden säilymisestä on huolehdittava asuinpaikasta riippumatta. Sivistysvaliokunta korostaa, että kirjasto-, kulttuuri- liikunta- ja nuorisopalvelut ovat tulevaisuudessakin elinvoimaisen maaseudun eräitä keskeisiä tekijöitä. Ne pitävät yllä henkistä hyvinvointia ja hyvää elämänlaatua ja tarjoavat toiminta-, sivistys- ja virkistymismahdollisuuksia.

Sivistysvaliokunta pitää tärkeänä, että kulttuuripalveluiden turvaamista kehitetään taide- ja kulttuurilaitosten sekä kulttuuristen keskittymien verkostoitumisella ja verkostomaisella toimintatavalla. Alueorkestereiden, -teattereiden ja -museoiden toimintaa tulisi hyödyntää alueellisesti tehokkaammin ja kulttuuripalveluiden vientiä maaseudulle tulisi voida kannustaa kohdennetulla tuella.

Selonteossa korostetaan kylä- ja paikallisyhdistysten merkitystä mm. alueensa kulttuuri- ja vapaa-ajanpalveluissa. Maaseudun vahvuuksia ovatkin yhteisöllisyys ja usein talkoovoimin tuotetut yhteisölliset palvelut. Ne ovat kuitenkin täysin riippuvaisia kolmannen sektorin omista voimavaroista ja suhteellisen yksinäisistä ja yksittäisistä ponnistuksista. Koulut muodostavat hyvin usein kylätoiminnan keskipisteen, ja koulujen sulkeminen vaikuttaa tätäkin kautta negatiivisesti kyläyhteisön toimintaan. Taloudellisen laman seurauksena on kuntien kulttuurityöntekijöitä vähennetty, niin että maaseudun kult-

tuurityö on jäänyt kolmannen sektorin ja talkootyön varaan. Valiokunta korostaa kuntien kulttuurihallinnon ja kulttuuripalvelujen järjestämistä. Kestävä kulttuurityö vaatii kunnissakin tekijänsä. Valiokunta korostaa myös kylätoiminnan tukemista.

Kolmannen sektorin mahdollisuuksia vastata autioituvan maaseudun asukkaiden palveluista tulee kattavasti selvittää kaikkien palvelutarpeiden osalta. Järjestöt osallistuvat palvelujen kilpailutuksiin samoilla ehdoilla kuin yritykset. On kuitenkin olemassa myös palveluja, joissa ei luontevaa paikallista kilpailua ole, ja näissä tilanteissa pitää pystyä soveltamaan hankinnoissa kolmatta sektoria suosivia sosiaalisia kriteerejä. Sivistysvaliokunta yhtyy selonteon arvioon, että viime vuosien muutokset kilpailu- ja verotussäädöksissä ja niiden tulkinnoissa voivat pitkällä tähtäimellä heikentää järjestötoiminnan merkitystä yhteisöllisyyden, sosiaalisen pääoman ja verkostojen vahvistajana.

Koulut ja maaseutu.

Sivistysvaliokunta toteaa, että oppilaitoksilla on merkittävä vaikutus alueiden kehityksessä. Peruskoulut, lukiot, ammatilliset oppilaitokset ja vapaan sivistystyön toimijat pitävät lapsiperheet alueella ja houkuttelevat uusia muuttajia. Ne vaikuttavat merkittävästi myös muiden palvelujen tarjonnan ylläpitomahdollisuuksiin. Ammatillisten oppilaitosten ja ammattikorkeakoulujen toiminta houkuttelee alueelle opetusaloista hyötyviä yrityksiä. Tästä on näyttöä mm. korkeakoulujen aluekehitysarviointien kautta. Valiokunta pitää tärkeänä oppilaille järjestettäviä TET-jaksoja, joilla voidaan lisätä tutustumista oman paikkakunnan työelämään. Näin poistetaan oppilaiden mahdollisia ennakkoluuloja ja vääriä asenteita sekä sitoutetaan tulevia työntekijöitä paikkakunnalle.

Harvaan asuttujen ja pitkien etäisyyksien kunnissa lähitulevaisuuden haasteena tulee olemaan koulutuspalveluiden saatavuuden turvaaminen. Pieniä kouluja suljetaan ja opetus keskitetään yhä suurempiin yksiköihin. Valiokunta kannustaa kehittämään kuntien välistä yhteistyötä ja myös uusien innovatiivisten opetusjär-

jestelmien kehittämistä. Erityisesti kuntien reuna-alueilla koulujen oppilaaksiottoalueiden tulisi olla kuntarajat ylittäviä. Etä- ja verkko-opetuksen aikaansaaminen tukemaan laadukasta opetusta koko maassa on ensiarvoisen tärkeää koulutuksen saatavuuden ja tasa-arvon kannalta. Etäopetus ei välttämättä kuitenkaan sovellu perusopetukseen, ellei käytännön toiminnassa korostu perusopetuksen kasvatukselliset ja pedagogiset tavoitteet ja periaatteet.

Selonteossa korostetaan esiopetuksen, peruskoulun alaluokkien opetuksen sekä kirjastopalvelujen tuottamista lähipalveluina ja lähipalvelun käsitteen tarkistamistarvetta. Valiokunnan asiantuntijakuulemisessa on esitetty, että lähipalvelukäsite on tulkittava kuntakohtaisesti ja että sitä ei voi kovinkaan helposti normittaa. Valiokunta viittaa perusopetuslain (628/1998) 6 §:ään, jonka mukaan koulumatkojen tulee olla asutuksen, koulujen ja muiden opetuksen järjestämispaikkojen sijainti sekä liikenneyhteydet huomioon ottaen mahdollisimman turvallisia ja lyhyitä. Saman lain 32 §:n mukaan oppilaalla on tietyissä tilanteissa oikeus maksuttomaan kuljetukseen. Näin järjestetty oppilaan päivittäinen koulumatka odotuksineen saa kestää enintään kaksi ja puoli tuntia, eräin edellytyksin enintään kolme tuntia. Valiokunta pitää myös tärkeänä, että toisen asteen koulutuksen matkatukea kehitetään.

Valiokunta pitää tärkeänä, että esiopetuksen, peruskoulun ja myös lukion voi suorittaa kotoa käsin lähikoulussa, turvallisen ja oppilaan iän huomioon ottavan koulumatkan puitteissa. Valiokunta pitää myös tärkeänä, että perusopetuslaissa säädettyjä järjestettyjen koulumatkojen enimmäispituuksia noudatetaan ja että koulumatkojen pituuksia seurataan. Valiokunta korostaa selonteon tavoin kirjastopalvelujen merkitystä lähipalveluina.

Ikäluokkien pienentyessä tulee lukiopalvelujen turvaaminen maaseudulla erityisen ongelmalliseksi. Lukiokoulutuksen puuttuminen vähentää osaltaan maaseudun vetovoimaa tulo- ja muuttajien silmissä ja saa aikaan lapsiperheiden poismuuttoa. Valiokunta korostaa, että lukio- ja koulutuksen säilyminen kattavana tukee myös

perusopetuksen yläluokkien opetusta. Lukiopalvelujen saatavuutta voidaan parantaa lisäämällä lukioiden välistä yhteistyötä, jonka tavoitteena tulee olla mahdollisimman laajan yhteisen kursistarjonnan aikaansaaminen. Tältä osin tulee huomioida etä- ja verkko-opetus, kuvayhteysopetus ja tuntitallenteiden hyödyntäminen. Yhtenäiskoulut mahdollistaisivat myös yläasteen ja lukion opetushenkilöstön nykyistä joustavamman käytön opettajapulan ehkäisemiseksi, esimerkiksi erityisopetukseen liittyen. Valiokunta korostaa harvaanasuttujen alueiden ns. pienten lukioiden tuen tarvetta myös jatkossa.

Monipuolinen yritystoiminta maaseudulla.

Osaaminen ja sivistys ovat kehittymisen, kehittämistoiminnan ja uuden luomisen perusta ja edellytys. Sivistysvaliokunta painottaa laadukkaan perusopetuksen ja työelämälähtöisen ammattikoulu- ja ammattikorkeakouluopetuksen merkitystä eräänä maaseudun pienen ja keski-suuren yritystoiminnan mahdollistajina. Kaikessa koulutuksessa, peruskoulusta lähtien on edistettävä yrittäjyyttä ja pyrittävä nostamaan nykyisten yrittäjien koulutustasoa. Valiokunta yhtyy selonteon toteamukseen, että ammattikorkeakouluja ja ammatillista toisen asteen koulutusta tulee hyödyntää nykyistä enemmän paikallisessa ja alueellisessa kehittämistyössä maaseudun kehittämistyön perusvalmiuksien jakajina sekä ohjelma- ja hanketoimintaan juurruttajina.

Jatkossa on pohdittava, miten maaseutumaiset alueet pysyvät mukana osaamisvaatimusten ja työelämän uudistusvaatimusten edelleen kasvassa. Valiokunta korostaa, että maaseudun innovaatio toiminnan nimissä ei saa rakentaa uutta päällekkäistä toimintaa eikä hajanaistaa tukijärjestelmiä edelleen. Mahdollinen uusi kansallinen maaseutualueiden innovaatiojärjestelmä tulee toiminnallisesti kytkeä yleisen kansallisen innovaatiojärjestelmän yhteyteen. Keskeisiksi kehittämisen haasteiksi nousevat vuorovaikutus kansallisiin ja kansainvälisiin osaamis- ja innovaatiokeskuksiin sekä pienempien keskusten keskinäisten yhteyksien vahvistaminen.

Selonteon linjausten mukaan tulee niin sektoritutkimuksen uudistuksessa kuin valtio-omis-

teisten tutkimuslaitosten perusrahoituksen tulosohjauksessa ja palvelusopimuksissa huolehtia siitä, että maaseudun elinkeinot, maaseutu asuin- ja vapaa-ajanpaikkana sekä maaseudun väestöryhmien hyvinvointi ovat mukana eri laitosten tutkimuksessa niiden perusrahoituksella toteutettuina. Maaseutututkimusta on vahvistettu luomalla yhdeksän maaseutuprofessorin verkosto. Heidän tehtävänsä kohdentuvat maaseutututkimukseen, -opetukseen ja maaseudun kehittämistyöhön. Lisäksi todetaan, että iso osa maaseututiedosta ja -tutkimuksesta sijaitsee yliopistokeskuksissa.

Selonteon sivulla 22 tarjotaan yliopistoille ja ammattikorkeakouluille rooli alueellisessa innovaatiopolitiikassa ja osaamisverkostojen suunnittelussa. Sivistysvaliokunta pitää erittäin kannattavana tieteellisen tutkimuksen suuntaamista eri tavoin maaseudun kehittämisen tukemiseen, mutta korostaa selvyiden vuoksi maamme kahden korkeakoulujärjestelmän peruseroavuutta. Ammattikorkeakouluilla on lakiin perustuva velvoite toimia alueella yhteistyössä yritysten ja julkisten aluetoimijoiden kanssa, kun taas yliopistojen perustehtäviä ovat tieteellinen tutkimus, yliopistollinen opetus ja vuorovaikutus muun yhteiskunnan kanssa.

Sivistysvaliokunta painottaa, että maaseudun yritystoiminnan monipuolistamisessa on nojaututtava maamme erityisiin luonnonvaroihin ja niistä kumpuaviin kehittämismahdollisuuksiin. Suomalaista metsätalouden osaamista pitää kehittää ja painopistettä muuttaa sellun ja paperin tuotannosta jatkojalostukseen. Suomessa on valtavat puuraaka-ainevarat, mutta jatkojalostuksen mahdollisuuksia ei ole riittävästi hyödynnetty. Samalla tavalla pitäisi huomioida myös luonnonvara- ja luonnontuotealat kehittyvinä paikallisina mahdollisuuksina luoda työpaikkoja ja uusia ammatteja. Tähän liittyy lähiruuan asema terveellisenä ja vähän kuljetusta vaativana ekologisenä tuotteena. Selonteossa ennakoitaan matkailun kasvavan elinkeinona 3 % vuodessa ja kysynnän kasvavan nimenomaan ulkomailta. Suomen maine puhtaan luonnon ja vesistöjen maana tarjoaa mahdollisuuksia erikoistumiseen perustuvien matkailukonseptien kehittämiseen, joihin

voidaan yhdistää myös paikallista osaamista ja ammatillista koulutusta. Suomalaista uusiutuvan energian, erityisesti bioenergian ja hyvinvointipalvelujen osaamista tulee kehittää ja tuoteistaa myös kansainvälisesti merkittäviksi vientituotteiksi.

Maaseudun yritystoiminnan monipuolistamisessa tulee valiokunnan arvion mukaan ennakkoluulottomasti ja innovatiivisesti kytkeä yhteen paikallinen yritystoiminta ja ammatillisen opetuksen eri toimijat sekä tärkeä työpajatoiminta. Maaseudun koulutustarpeiden ennakointi ja niihin vastaaminen edellyttää opetuksen järjestäjiltä hyvää työelämäyhteistyötä. Esimerkiksi selonteossa korostettujen luovien alojen elinkeinotoiminnan kehittämisessä pääpaino on nimenomaan uuden elinkeinon tai yritysideoinnin tunnistamisessa, sen tuotteistamisessa ja markkinoinnissa, mikä edellyttää laajaa osaamista ja toimivaa yhteistyöverkostoa. Kehittämistyö edellyttää verkottumisen mahdollistavaa teknologiaa ja tavoitteellista täsmäkoulutusta. Etäopiskelu tulee voida yhdistää työssä tapahtuvaan oppimiseen. Tämä vaatii oppilaitoskeskeisen koulutustavan muuttamista suosimaan enemmän käytännön ympäristöissä tapahtuvaa oppimista. Se edellyttää myös tärkeiden työvoimapalvelujen hyvää saatavuutta. Valiokunta korostaa uusien ammattien ja ammattiryhmien kehittämistä maaseudulle, jotta nuoret voivat tulevaisuudessa löytää työtä ja koulutusta omalta kotiseudultaan. Samalla on kuitenkin tiedostettava nykyisten maaseutuyrittäjien tarpeet ja mahdollisuudet ja maaseutuyrittäjäkoulutuksen merkitys maaseudun elinvoimaisuuden ylläpitäjänä ja kehittäjänä.

Kulttuuriperinnön vaaliminen. Maantieteellisesti suurin osa Suomea on harvaan asuttua maa-

seutua. Maaseudun kulttuuriympäristö on muotoutunut ihmisen ja luonnon yhteisvaikutuksesta vuosituhansien aikana. Suurin osa Suomen arvokkaista kulttuuriympäristöistä sijaitsee maaseudulla, ja niitä hyödynnetään usein matkailullisesti. Kulttuuriympäristöissä leimallisinta on rakennettu ympäristö. Selonteossa korostetaan paikallisesti ja alueellisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen tunnistamista, inventointia ja arvottamista suunnitelmallisen hoidon järjestämiseksi. Myös maaseudun "arkisen" kulttuuriympäristön hoitoon tulee kiinnittää enemmän huomiota.

Maa- ja metsätalousympäristöillä on suuri kulttuurinen arvo, mikä korostaa niiden merkitystä maisemassa. Selonteossa pidetään tärkeänä, että perinnebiotooppien hoidon jatkuvuuteen ja niistä riippuvaisten eläin- ja kasvilajien monimuotoisuuden turvaamiseen kiinnitetään huomiota.

Sivistysvaliokunta pitää erittäin tärkeänä suomalaisen maaseudun kulttuuriympäristön vaalimista. Tämä onnistuu parhaiten varmistamalla, että maaseutumme säilyvät jatkossakin elinvoimaisina eivätkä autioidu. Hallituksen tavoitteena on selonteon mukaan saada nykyistä enemmän yritystoimintaa luonnon-, ympäristön- ja maisemanhoidon alalle. Valiokunta korostaa, että kulttuuriympäristötyön kehittämiseen on otettava mukaan paikalliset järjestöt, jotta toiminnasta saadaan jatkuvaa.

Lausunto

Lausuntonaan sivistysvaliokunta esittää,

että maa- ja metsätalousympäristöä otetaan edellä olevan huomioon.

SiVL 19/2009 vp — VNS 5/2009 vp

Helsingissä 11 päivänä joulukuuta 2009

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj.	Raija Vahasalo /kok	Lauri Oinonen /kesk
vpj.	Tuomo Hänninen /kesk	Tuula Peltonen /sd
jäs.	Outi Alanko-Kahiluoto /vihr	Tuomo Puumala /kesk (osittain)
	Paavo Arhinmäki /vas (osittain)	Leena Rauhala /kd
	Timo Heinonen /kok (osittain)	Pauliina Viitamies /sd (osittain)
	Anneli Kiljunen /sd	vjäs. Ilkka Kantola /sd
	Sanna Lauslahti /kok	Pertti Virtanen /ps (osittain).
	Jukka Mäkelä /kok	

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Kaj Laine.